

EL CAS DEL PRÍNCIP DE VIANA: CONTRAFACCIÓ REIAL I RESPOSTA CONSTITUCIONAL

IMMA MUXELLA
Dra. en Història Moderna

Article lliurat el 4 de novembre de 2014. Acceptat el 31 de gener de 2016

RESUM

L'empresonament del príncep Carles de Viana per ordre del seu pare, Joan II, el gener de 1460, féu esclatar les tensions entre la monarquia i les institucions representatives catalanes (Diputació del General i Consell de Cent) en aquell moment dominades per la Biga. La lluita entre el rei i les institucions va fer paleses dues maneres molt diferents d'entendre el funcionament polític del país: l'actitud de respecte intransigent envers les constitucions i d'actuació col·legiada de les institucions, davant del creixent autoritarisme reial. Al llarg de l'enfrontament, les institucions crearen noves formes d'organització, com el Consell del Principat, i forçaren el pols amb el rei fins a aconseguir l'alliberament del príncep i l'aprovació de la Capitulació de Vilafranca. La causa del príncep Carles, a qui no deixaren tenir ni veu ni vot en la negociació política, es convertí en una mena d'estendard del bàndol institucional. El fervor popular, esperonat per l'actuació dels prohoms de la Biga, contribuí a envoltar la figura de Carles de Viana de llegenda i restà en la memòria del poble com a exemple del «príncep dissortat».

PARAULES CLAU

Carles de Viana, Joan II d'Aragó, Diputació del General, Consell de Cent, pactisme, autoritarisme, constitucions, Guerra Civil del segle xv.

Charles, Prince of Viana: Catalan representative institutions against royal power, 1460-1461

ABSTRACT

In January 1460, King John II of Aragon imprisoned Prince Charles of Viana, his first-born son. This acted as a catalyst, increasing tension between the monarchy and the public institutions of Catalonia (*Diputació del General* and *Consell de Cent*), representing the battle between two different ways of seeing politics: growing royal authoritarianism versus an institutional oligarchy which showed strict respect for Catalan laws and compelled the king to obey the law to the letter. The institutions secured the release of Charles, Prince of Viana, and forced the king to approve the *Capitulació de Vilafranca*. The oligarchy built up a legend around Prince Charles of Viana who remained a celebrated hero in people's minds.

KEYWORDS

John II of Aragon, Charles, Prince of Viana, authoritarianism, *Consell de Cent*, 15th century, civil war, *Diputació del General*, constitutionalism.

El conflicte de l'empresonament del príncep Carles de Viana fou el detonant que féu esclatar les tensions que conduïren a la Guerra Civil catalana del segle xv. L'acció autoritària de Joan II en empresonar el seu fill provocà un conflicte entre el rei i la Terra que culminà amb la signatura de la Capituació de Vilafranca. Aquest acord és decisiu, al meu entendre, fins i tot després de la seva anul·lació el 1472, per tal com sense aquest referent soterrat seria difícil comprendre el desplaçament polític de l'etapa de Ferran II (de 1481 a 1493).

El procés que conduí a la signatura de la Capitulació de Vilafranca fou fruit d'un gran enfrontament per raons constitucionals entre el rei i les institucions representatives de la Terra. La tensió augmentà a mesura que cadascuna de les parts s'afermà en les seves posicions.

Des de 1894 s'ha publicat bona part dels documents de la sèrie *Turbatione Cataloniae*, custodiats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. No obstant això, i amb excepcions, com ara el treball de Jaume Sobrequés (Sobrequés i Calliçó, 2005) sobre els greuges que els síndics catalans presentaren a Joan II, i el

d'aquest mateix autor, tres anys abans, sobre el sentiment nacionalista que es desprèn del llenguatge emprat per les institucions catalanes (Sobrequés i Callicó, 2002), aquest material ha estat poc utilitzat. La meua intenció és fer ús d'aquesta font, excel·lent i imprescindible, per estudiar un cas ben significatiu però poc analitzat en els seus detalls: l'enfrontament entre les institucions i la monarquia per a l'alliberament de Carles de Viana. Aquest conflicte exemplifica la desinhibició de les institucions o, millor dit, el seu desplegament polític i l'exercici de la política a través del judicialisme amb recursos de procediment que esdevindran un model de referència per a tota l'època moderna posterior.

L'EMPRESONAMENT DE CARLES DE VIANA, L'ENFRONTAMENT ENTRE EL REI I LA TERRA

L'esca del conflicte fou l'oposició ferma de la Diputació del General de Catalunya i del Consell de Cent de Barcelona, amb el suport de la majoria de les viles catalanes, a la contrafacció causada pel rei en empresonar el príncep de Viana i treure'l de la vegueria de Lleida, on havia estat detingut sota sospita de traïció.¹ El greuge derivaria, però, en una defensa aferrissada del respecte i compliment estricte de les constitucions, llibertats i privilegis de Catalunya –considerades per part de les institucions com un element clau de l'organització política– enfront d'un rei que tractava de subvertir-les introduint-hi actuacions pròpies d'una monarquia autoritària.

1. Sobre l'empresonament del príncep, veg. Jaume VICENS VIVES (2003), *Juan II de Aragón, 1398-1479, monarquía y revolución en la España del s. XV*, Sangüesa, Urgoiti, p. 229-241; Jaume VICENS VIVES (1980), *Els Trastàmars*, Barcelona, Vicens-Vives, p. 165-169; Georges DESDEVEISES DU DEZERT (1999), *Don Carlos, príncipe de Viana, estudio sobre la España del norte en el siglo XV*, Pamplona, Gobierno de Navarra. L'enfrontament entre Carles de Viana i el seu pare, Joan II, començà en morir Blanca de Navarra i negar-se Joan a cedir el tron navarrès a Carles. Després d'anys d'enemistat, pare i fill semblaren reconciliar-se el 26 de gener de 1460. La bona avinença es frustrà quan la reina Joana informà el seu marit, que es trobava preparant les Corts a Lleida, que el príncep havia conspirat amb emissaris del rei de Castella per casar-se amb la princesa Isabel de Castella, en contra de la voluntat de Joan II. Aquests fets impulsaren el monarca a empresonar al seu fill. Tal i com indica Josep LLADONOSA PUJOL (1972), *Història de Lleida*, Tàrraga, F. Camps Calmet, vol. 1, p. 690, n. 26, en primera instància el príncep fou empresonat a la Suda per ser ràpidament extret de la vegueria de Lleida.

Immediatament després de l'empresonament del príncep de Viana, el 2 de desembre de 1460, les Corts reunides a Lleida² van ser prorrogades fins al 15 de gener de 1461. La detenció va agafar totalment per sorpresa els representants reunits a Lleida, que es pensaven que un dels objectius d'aquelles Corts havia de ser jurar el príncep de Viana com a primogènit. Res més lluny del pensament de Joan II qui, com observa Vera-Cruz Miranda,³ només pretenia que les Corts el juressin com a rei i li concedissin un subsidi que li permetés fer front als seus compromisos militars.

Els braços, estupefactes davant dels fets i de la prorrogació de les Corts, van prendre dues decisions abans de dissoldre's: autoritzaren tres dels seus membres a tractar amb el rei i van facultar els diputats per fer totes les gestions oportunes que conduïssin a l'alliberament del príncep. La Paeria i el Capítol de Lleida també reaccionaren amb prestesa davant la violació dels privilegis de la seva ciutat: el 4 de desembre el Capítol va acordar una ajuda de 20 lliures a la casa del príncep mentre que el govern de la ciutat enviava al rei una ambaixada formada per Lluís de Montsuar, Lluís Cirera, paers; Miquel de Boixadors, Andreu Espens, cavallers; Bartomeu Mahull, Bernabé Assam, doctors en lleis; i Joan de Cascasona i Joan Alfagerín, ciutadans, tots amb ordres d'actuar d'acord amb els síndics del Principat (Lladonosa Pujol, 1972, vol. 1, p. 689).

El 5 de desembre de 1460, les Corts, en veure que la prorrogació anava per llarg i que no podrien decidir res en aquest afer, van emetre un mandat que facultava els diputats per escollir un grup de persones procedents dels diversos estaments per tal que actuessin com a consell assessor en aquest afer (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 1-4).⁴

La notícia de la detenció del príncep Carles va córrer com la pólvora per tot el territori català. El mateix dia 5 de desembre, els consellers de la ciutat de

2. Cal indicar que les Corts Generals van ser convocades a Lleida, en comptes de Barcelona, com a conseqüència de la crispació que es vivia en el si del Consell de Cent derivat de l'enfrontament entre la Busca i la Biga per la correcta aplicació del privilegi de 1455 en la designació dels síndics de Corts; com a resultat d'aquesta situació van ser escollits tres consellers de la Biga i dos de la Busca moderada que van negar-se a nomenar un síndic a Corts per a cada estament. Vegeu Carme BATLLE (1973), *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, vol. 1, p. 347-352.

3. Vera-Cruz MIRANDA MENACHO (2011), «El príncipe de Viana en la Corona de Aragón», tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, p. 256.

4. La carta de les Corts als diputats residents de Barcelona està datada el 5 de desembre de 1460.

Barcelona escrivien a les Corts i als paers de Lleida exhortant-los perquè fessin tot el possible per a l'alliberament del príncep.

El rei, que fins aquell moment havia mantingut el príncep Carles pres a Lleida, davant del rebombori decidí treure'l de la ciutat i traslladar-lo a Aitona, on l'acompanyaren la reina Joana i una companyia de quaranta soldats.⁵

Conscients de la importància que prenien els esdeveniments, els diputats –seguint la tendència assembleària del pactisme que tenia en les assemblees de braços el seu veritable mecanisme de funcionament polític–, en comptes d'escollir directament els consellers, van convocar tota una sèrie de personalitats presents a Barcelona i pertanyents als diferents braços i els van notificar la carta tramesa pels representants a Corts. Així s'asseguraven d'actuar dins la legalitat i es procuraven el suport de personalitats prestigioses de cadascun dels braços. Safont anomenà aquesta reunió «Parlament General de tots los tres staments». Cal remarcar que, així com per part del braç eclesiàstic i del militar els convocats procedien de diversos llocs del Principat, per part del braç reial la majoria eren barcelonins, a excepció d'un síndic de Puigcerdà,⁶ un de Conflent i un de Cotlliure. Per tant, ja des del principi del conflicte, Barcelona va tenir un paper molt més destacat en l'afer que les altres universitats catalanes. Aquest Parlament General, després de considerar la carta rebuda, va determinar que els diputats tenien plens poders per escollir un consell assessor i uns ambaixadors o missatgers que anessin a la cort reial a exposar el seu parer.

Aquest mateix Parlament General va escollir els ambaixadors que havien de formar la delegació enviada al rei. L'ambaixada estava formada per dotze persones, quatre per estament. Cal tenir en compte que vuit d'aquestes dotze persones també formaven part del Parlament que les havia escollit. Pel que fa als representants del braç reial, altre cop destacava la majoria abassegadora, quantitativament i qualitativa, dels representants de Barcelona, entre els quals figurava el conseller en cap de la ciutat, Pere Torrent.

El Consell de la ciutat, per la seva banda, coordinava les seves accions amb les dels diputats. Des de l'inici, el Consell de Cent va ser un dels protagonistes

5. Manuel IRIBARREN (1952), «El Príncipe de Viana y la ciudad de Lérida», *Ilerda*, XVI, p. 33.

6. Es tractava de Francesc de Millars, de Conflent; Armand Negre, síndic de Perpinyà, i Bartomeu Alcover, síndic de Cotlliure.

principals de les negociacions amb el rei i instava les Corts i els paers de Lleida a prendre cartes en l'assumpte (Miranda, 2012, 263).

En aquells moments el Consell de Cent estava dominat per la Biga. Aquest partit urbà sempre s'havia mostrat molt desfavorable a les polítiques que tendien a reforçar l'autoritarisme monàrquic, ja que anaven en detriment del poder de les institucions representatives que ells aspiraven a controlar. Els bigaires van veure en el capteniment del rei vers el seu fill una ocasió única per atacar l'autoritarisme del monarca. D'altra banda, i davant del fervor popular que, com veurem més endavant, aixecà el fet, es feia molt difícil no defensar el príncep. Per tot això, els representants barcelonins, tant els pertanyents a la Biga com els pocs buscaires que encara seguien al Consell, feren front comú amb els diputats i adoptaren la causa de l'alliberament del príncep de Viana (Batlle, 1973, vol. 1, p. 353). La preeminència de Barcelona en les negociacions era tan gran que només un dels ambaixadors pertanyents al braç reial, Francesc Sampsó,⁷ no era barceloní, sinó gironí. La representació del braç eclesial estava encapçalada pel bisbe de Tarragona i el de Barcelona, mentre que la del braç nobiliari era liderada per Joan Ramon Folc de Cardona, comte de Prades, i per Martí Guerau de Cruïlles, baró de Llagostera.⁸

Cal prestar atenció i retenir aquest procediment conjunt de la Diputació i el Consell de Cent de convocar els braços, ja que serà el model que se seguirà cada vegada que, durant l'època moderna, es plantegi una confrontació política extrajudicial.

Pel que fa a la formació del Consell assessor, que més tard passaria a anomenar-se Consell del Principat, es van escollir vint-i-set representants. En aquest

7. Francesc Sampsó era un potentat gironí que havia estat síndic de Girona a les Corts Generals de 1454-1458 i que tendia a donar suport a les postures bigaires. Vegeu Santiago SOBREQÜÉS (1987), «La crisi política a les Corts de 1454-1458», a *La Guerra Civil catalana del XV*, 2a ed., Barcelona, Edicions 62, vol. I, p. 41-127.

8. Martí Guerau de Cruïlles. Fou un dels que comandà l'exèrcit de la Diputació fins a Tortosa i acompanyà el príncep de Viana fins a Barcelona quan fou alliberat. Ocupà el càrrec de camarlenc del príncep i participà en les negociacions fallides del casament entre Carles i Isabel de Castella. Quan començaren els aixecaments dels pagesos envià una carta al Consell perquè actués amb fermesa contra els rebels. Emperò, en l'episodi de la força de Girona, el trobem defensant la reina i el primogènit contra l'exèrcit de la Diputació. Vegeu Santiago SOBREQÜÉS (1987), «Individualització dels barons del nord-est de Catalunya», a *La Guerra Civil catalana del XV*, 2a ed., Barcelona, Edicions 62, vol. II, p. 63-65.

cas, també es repetien les mateixes característiques que ja hem vist en l'elecció dels ambaixadors:

Tots els escollits, a excepció feta de dos, eren integrants del Consell de Notables que havien convocat els diputats.

Al braç reial la majoria barcelonina era incontestable: vuit representants eren de Barcelona –un d'ells Lluís Setantí, conseller segon–, i només un dels representants era de fora de la capital, Francesc del Bosch, de Lleida. Tots ells, a més a més, eren integrants o simpatitzants de la gabella de la Biga, que a les últimes Corts ja s'havia enfrontat a Joan II i els funcionaris reials. Una de les raons que el Consell va adduir, posteriorment, per no seleccionar més ambaixadors de fora de Barcelona fou la necessitat d'actuar amb celeritat ja que van escollir els ambaixadors el mateix dia que en van rebre l'encàrrec (Bofarull, 1859, p. 89).⁹

Tots els integrants eren figures de prestigi, com el prior de Catalunya o el comte de Mòdica.

No es pot establir, però, una correspondència entre els personatges que formen part d'aquests organismes i els que després integraran el bàndol de la terra i lluitaran, després, contra el rei. Ben al contrari, alguns d'ells s'alinearan en el bàndol reial durant la guerra. Aquesta constatació confirmaria la idea de Santiago Sobrequés que no hi ha relació causa-efecte automàtica entre aquest episodi i l'esclat de la guerra (Sobrequés Vidal, 1987, 120). Creiem, però, que aquest episodi va contribuir decisivament a forjar una opinió contrària a l'actitud i manera de governar del rei, així com a crear les bases constitucionals en què es fonamentaria el bàndol de la Terra.

Primer, el Consell assessor organitzà tot un seguit d'ambaixades amb el propòsit de fer que el rei rectificqués la seva actuació i alliberés el príncep. Val a dir que, en un primer moment, la contrafacció –trencament de les constitucions– no fou la raó adduïda pels ambaixadors, sinó que es limitaren a pregar al rei, per via de súplica, que reconsiderés la seva actuació tenint en compte els perjudicis a l'ordre públic que aquesta podia causar en zones com Sicília,¹⁰ molt afectes al príncep. Els diputats i els consellers de Barcelona

9. Carta enviada pel Consell General als estaments militars i reials del Rosselló el 23/12/1461.

10. Sobre la relació entre el príncep de Viana i Sicília, vegeu Jaume VICENS-VIVES (1967), «La trayectoria mediterránea del príncipe de Viana», a *Obra dispersa. Catalunya ahir i avui*, Bar-

justificaven la intervenció en aquest assumpte ja que afectava el bé comú i podia causar trastorns de l'ordre públic; el poble de seguida va simpatitzar amb la causa del príncep dissortat i podia haver-hi aldarulls contra el rei; per la seva «innata» fidelitat, els catalans es veien compel·lits a aconsellar el rei en aquest assumpte.

Els ambaixadors havien de contactar amb els delegats que els altres regnes de la Corona (Zurita, 1967, p. 284)¹¹ havien tramès per tractar del mateix negoci i procurar actuar coordinadament. De fet, les Corts aragoneses estaven en aquells moments reunides a Fraga i mantenien una posició favorable a l'alliberament del príncep. Així doncs, en aquest estadi, els membres del Consell i els seus ambaixadors no perceberen el problema com a exclusiu de Catalunya, sinó com a global de tota la Corona d'Aragó –recordem que els problemes que es consideraven com a globals de la Corona (Montagut, 1999, p. 132) eren la defensa comuna, la justícia comuna derivada de la jurisdicció universal del monarca i la seva bona administració, i les finances públiques–; en aquest cas era un tema de justícia i, per tant, el que afectava tothom havia de ser discutit per tots.

En cas de no obtenir l'alliberament, els ambaixadors havien de sol·licitar en nom de Catalunya la custòdia del príncep, ja fos sota fiança o per mantenir-lo a la presó, perquè no es refiaven que es trobés segur en poder de les persones a qui el rei l'havia confiat. Calia aconseguir, si més no, que els seus custodis fossin substituïts i que Carles de Viana fos confiat a persones del Principat. Deixaven, però, ben clar, tot i que només fos per cobrir les aparences i evitar un enfrontament directe, que no dubtaven en cap cas de la bona fe del rei, sinó de la del seu entorn.

celona, Vicens-Vives, p. 86-91. Segons Vicens, la presència de Carles a Sicília hauria estat aprofitada per les classes oligàrquiques sicilianes per adquirir una certa autonomia. Aquests desitjos autonomistes quedarien neutralitzats quan el rei accedí a concedir tota una sèrie de prerrogatives als magnats sicilians. Bé és cert que a les Corts sicilianes de Caltagirone (1458) van sol·licitar del rei que el seu primogènit fos sempre nomenat virrei de Sicília. Joan II ignorà la petició i, a canvi, concedí altres demandes importants per a la noblesa siciliana, com ara la prohibició a tot aquell que no fos sicilià d'entrar en possessió de castells a l'illa. Emperò, quan els catalans es rebel·laren contra Joan II, els sicilians, lluny de donar-los suport, van contribuir a la causa reial amb homes i naus. Vegeu MACK SMITH (1990), *Storia della Sicilia medievale e moderna*, Roma, Laterza, p. 133-134.

11. L'ambaixada aragonesa, anomenada per Zurita «embajada de los setenta y dos de Fraga» estava composta pel bisbe de Tarassona, el vescomte de Biota, Juan Hernández de Heredia i Jimeno Gordo.

La reacció del rei davant de la insistència dels ambaixadors fou irada i atacà els actes dels representants del Principat amb arguments jurídics. Joan II sostenia que la Cort General no estava facultada per comissionar aquella ambaixada als diputats, ja que ell, que era part de la Cort, no hi estava d'acord, i acusava també el Principat de malbaratament de recursos; segons el rei

no es podia, i menys sense voluntat de sa Senyoria, la Cort de la qual sa Senyoria és cap, ni lo poder se extenia al que se era fet, mas que açò era voler lançar los béns del General. (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 40)

Des d'un punt de vista estrictament legalista, el rei podia tenir part de raó. Com ja hem vist, la Comissió no era de tota la Cort, sinó dels braços de la Cort General en un moment en el qual aquesta havia estat prorrogada. La Comissió, però, no l'havia fet la Cort General, sinó els braços de Cort als seus delegats permanents: els diputats. Els síndics havien adaptat una vella figura jurídica per tal d'afrontar el nou problema polític que se'ls presentava.

La resposta dels diputats no es va fer esperar. El 14 de desembre, els diputats insistien que la Cort General podia fer aquest tipus de comissions i que, si els braços de Cort no haguessin fet la Comissió, davant de la magnitud dels esdeveniments els mateixos diputats haurien convocat un consell.

En referència a la despesa econòmica, recordaven al rei, molt educadament, que ell no tenia res a dir en les finances de la Diputació, ja que era la Cort General qui donava potestat als diputats per fer les despeses que calgués:

E, com no ignora la majestat del senyor rey per actes en temps de la sua loctinència molt diputats e determenats, la preheminiència de la casa de la Diputació és tal que cognició real en res no admet. Pot convocar e congregar consells, ab Cort e sens Cort, tota hora que és vist necessari e oportú, e pot despeses fer per ordinació de la Cort e en altre forma, en los casos ordonats, sens participi algú o sabuda reals. E, aquesta preheminiència e auctoritat és tan delicadament per los catalans observada que, del contrari, disputa alguna no consent, e no sens causa, com lo merèxer d'aquest General sia tant gran que molt major auctoritat e preheminiència vindicar e d'aquelles usar lícitament podria e deuria, car aquest General ha magnificada, excelsa, e ampliada la Corona d'Aragó en lo ésser que és. (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 44-45)

La Diputació feia patent així que no estava disposada a cedir ni un bri de les seves prerrogatives o de la seva independència vers el poder reial. La jurisdicció autònoma de la Diputació del General emanava de la jurisdicció que el rei havia cedit a aquest organisme, en principi una mera comissió estamental establerta per una procura entre particulars, per tal que pogués exercir la seva funció fiscal (Villanueva, 2002, p. 44-48). Aquesta cessió de la jurisdicció règia feia possible la jurisdicció autònoma d'aquest organisme.

Veient que les relacions amb el monarca cada cop esdevenien més tenses i que no aconseguien l'alliberament del príncep només amb bones raons, el Consell decidí, el 17 de desembre, contraatacar també amb arguments jurídics i crear una comissió que s'encarregués de recopilar totes les constitucions i els privilegis que el rei havia lesionat. Aquesta comissió quedà formada pels advocats de la Diputació i pels del Consell de Barcelona.¹²

A partir del 20 de desembre de 1460, els representants catalans es van quedar sols en la seva lluita per l'alliberament del príncep. Els aragonesos, que en un principi feien front comú amb els catalans, van cedir davant les pressions de Joan II i signaren la renúncia al dret de manifestació¹³ del príncep de Viana. Carles fou portat a Aragó i s'evità que se l'enduguessin de la Corona d'Aragó (Zurita, 1967, p. 286-289). Aquest fet va desplaure profundament els diputats que temien que, tot i el pacte, el príncep fos extret del territori aragonès i portat, segurament, a Navarra, on el rei havia detingut gent pertanyent a la família de Beaumont, partidaris del príncep Carles (Miranda, 2012, p. 274).

A Catalunya, el clam popular a favor del príncep de Viana cada cop era més gran i es volia que s'actués amb contundència en contra de la decisió reial. Els diputats se sentien dir que «la opinió popular en saltar prou no satisfem, nos és dit que lo degut no fem e que metem lo cap entre les cames i que de la persona del senyor príncep a nosaltres convendrà retre rahó» (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 71). El poble, doncs, els feia responsables directes de vetllar perquè se solucionés l'empresonament. Tant era així que, tot i el gran nombre d'ambaixadors tramesos per la Diputació, diversos municipis van decidir enviar els

12. L'advocat del General en aquells moments era Jaume Taravau, que fou escollit el 2 d'agost de 1455. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT (2004), *La Diputació del General de Catalunya, 1413-147*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 182.

13. D'aquesta manera, Joan II volia impedir que el príncep invoqués la protecció del justícia d'Aragó i ell es veïés obligat a lliurar el seu fill a les autoritats aragoneses.

seus propis representants davant del rei. Els consellers de Barcelona (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 65, 93)¹⁴ que havien estat informats de totes les gestions de la Diputació, després de rebre una carta comminatòria dels diputats, també van enviar una ambaixada. Tots els ambaixadors escollits pertanyien a la gabella de la Biga (Batlle, 1973, p. 357).

Les ambaixades, però, no semblaven tenir cap efecte sobre la decisió reial i els ambaixadors creien que no es podia esperar cap mena de suport dels jurats de Saragossa ni dels diputats aragonesos. El cas havia deixat de percebre's com una qüestió comuna de tots els regnes de la Corona i ara Catalunya desafiava sola Joan II.

El monarca se sentia amenaçat i pressionava per aconseguir la retirada de les ambaixades. Galceran de Requesens es presentà davant del Consell barceloní amb dues cartes del rei en què aquest comunicava que es prendria molt malament que la ciutat enviés una ambaixada (Schwartz i Luna, vol. 2, p. 352). El monarca creia que l'enfrontament amb les institucions del Principat donaria una sensació d'instabilitat i debilitat que esperonaria els seus enemics externs, França i Castella, a declarar-li la guerra. De fet, aviat començaren els moviments de tropes castellanques prop de les fronteres navarreses. Joan II, però, es negava a deslliurar el príncep de Viana. Estava convençut que aquest afer només era un pretext de la classe dirigent catalana per atiar el poble contra ell i canviar l'equilibri de poder.

Els mateixos ambaixadors, en veure que la seva gestió havia estat un fracàs, demanaren que s'explorés la via jurídica i s'ampliés el Consell General a tots els estaments del Principat, preservant-ne així la unitat. Les relacions del rei i el Principat havien arribat a un punt de no retorn i les paraules amb què

14. De fet, la decisió del Consell barceloní no havia estat tan espontània com deien els diputats en la seva carta als ambaixadors, perquè, a la reunió del Consell del dia 17 de desembre, s'havia acordat demanar a la ciutat de Barcelona que trametés una ambaixada. Els diputats i el seu Consell mantenien informats de les seves ambaixades i de les instruccions que donaven als seus ambaixadors, així com de la marxa de les negociacions al Consell de Barcelona i a la trenta-dosena que la ciutat havia escollit per aquest afer. Els representants escollits pel Consell de Cent per formar part de l'ambaixada foren mossèn Pere Dusay, mossèn Guillem Romeu (ciutadans); P. Grau, Gabriel Miró (mercadors); Esteve Mir (notari), P. Matheu (especier) (artistes); P. Julià (rajoler), P. Figueres (sabater) (menestral). SCHWARTZ; LUNA i CARRERAS CANDI (ed.) (1892), *Manual de novells ardots*. Barcelona, Imprenta d'Henrich, t. 2, p. 352.

el bisbe de Barcelona, portantveu dels ambaixadors, cloïa la seva carta eren gairebé profètiques:

E no volem callar que a nostre parer aquesta empresa si ve al port de salut, com tots desijam, serà perpetual reformació del Principat e conservació de les leys e bon stament de aquell e si, quod absit era lo contrari, valguera més nuncha haver-se'n parlat. (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 110)

Era clar que l'afer del príncep havia fet esclatar un enfrontament entre dues maneres d'entendre les regles del joc que governaven el país: el pactisme, que havia estat des de feia segles el model català de govern, i la visió autoritària de Joan II, molt influenciat pel model dels Trastàmara a Castella que, si més no des de Montiel (1369), representaven tot un altre arquetip de govern i que, a Catalunya, es recolzava en una nova elit que s'havia anat creant en l'entorn de l'Administració reial d'ençà del canvi de dinastia.

Mentrestant, a Catalunya, l'agitació i l'aire de revolta eren cada cop més grans, tant que Galceran de Requesens, governador general, acusat directament pels agitadors de ser el culpable del mal consell del rei, es va veure forçat a fer una crida per prohibir parlar del cas del príncep. De fet, els albarans anònims que circulaven per la ciutat eren molt més agosarats i radicals que el Consell i els diputats. Els pasquins acusaven els diputats i les famílies influents de no fer tot el que calia per a l'alliberament de Carles de Viana, el qual creien que havia estat empresonat per privar-lo de la corona (Safont, 1992, p. 126). Davant de la desconfiança en la voluntat dels dirigents i dels *maiors* per resoldre el problema, els agitadors apel·laven a la voluntat popular i introduïen un element que, tot i estar present en el pensament de tothom, encara no havia estat plantejat pels diputats i el seu Consell: els drets de successió a la Corona. Per tal de discutir el cas, es convocaren assemblees públiques a la rambla de Barcelona (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 119-120). I és que el cas no es dirimia només en un àmbit institucional i legalista, sinó que els dos bàndols feien tot el que estava al seu abast per influir en l'opinió pública (Iribarren, 1952, p. 36, 38).¹⁵

15. Iribarren assenyala que Joan Comes, canonge de Vic, recomanava a les institucions enviar agents secrets a totes les viles catalanes per tal de destorbar les maquinacions reials. Segons el mateix autor, Joan II envià agents sobretot a les comarques gironines per mirar de sembrar discòrdia entre la població.

Els diputats encara creien que hi havia una possibilitat d'entesa i que, si el rei feia alguna concessió, es podria evitar un enfrontament. Al mateix temps, però, la carta dels diputats no deixava de tenir un cert to dolgut, reivindicatiu i, fins i tot, una mica amenaçant, «no crehent ja més la sua prudentíssima altesa vulla causa e loch donar en probar pobles e gents comogudes hoc e encara vulla experimentar los cathalans com sabran lurs privilegis conservar» (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 117). Els diputats estaven convençuts que tenien el deure de treure el rei del seu error i denunciar el greuge causat a les constitucions i els privilegis de Catalunya, i consideraven que l'obligació de tot bon rei consistia a escoltar els seus vassalls i encara més quan la qüestió afectava les lleis del país.

El Consell i els diputats ja sospitaven que Joan II esquivaria tractar el tema en Corts Generals i no seria a Lleida el dia fixat per continuar les Corts; per tant, ordenaren als ambaixadors que el seguissin allà on anés.

LES ACUSACIONS CONTRA EL REI: EL DRET PROPI COM A ARMA POLÍTICA

El 4 de gener de 1461, les institucions es decidiren a seguir el parer dels ambaixadors i reuniren els advocats perquè informessin sobre quins fonaments jurídics es podien al·legar per defensar el cas (Sobrequés i Callicó, 2002, p. 108-109). L'endemà, els diputats i els seus consellers es reuniren a la Casa de la Diputació i arribaren a un acord. Denunciaven que el rei havia violat els següents usatges (Bofarull, 1859, p. 120-124): *Statuerunt etiam, Quoniam per inicuum i Auctoritate et rogatu (II)*. Els dos primers usatges esmentats estaven molt lligats al manteniment de la pau i treva. Quan es convocava una Cort General immediatament es proclamava una pau i treva general vàlida a tot el territori mentre durés la reunió de Corts. L'usatge *Quoniam per inicuum* significava el compromís del príncep a respectar la paraula donada. El respecte autoimposat del príncep per la paraula donada i, per tant, per les lleis atorgades i paccionades és una de les peces clau en què se sostenia el sistema jurídic català (Ferro, 1987, p. 334-335). Segons les teories romanistes, sense aquesta autolimitació el príncep hauria estat lliure de fer el seu albir, *princeps legibus solutus*; per tant, el garant del sistema legislatiu paccionat restava en la confiança que el príncep respectaria la paraula donada i s'obligaria a obeir les lleis que havia pactat. A l'últim, s'acusava Joan II d'haver transgredit l'usatge *Auctoritate et rogatu (II)*, una de les quatre regalies, potestats íntimament lligades a la persona del príncep, que estipulava que tot aquell que

anés cap a l'autoritat del príncep, estigués en la seva presència o en tornés quedava automàticament protegit per l'autoritat reial. Aquest usatge s'invocava per atorgar protecció als síndics de Corts i als oficials reials.

Segons aquestes premisses legals, els diputats, en la seva carta de 9 de gener als ambaixadors, reclamaven que el rei restituís el príncep a Catalunya i, en concret, a la jurisdicció de la qual n'havia estat extret contra constitucions i usatges. Joan II havia infringit diverses constitucions i privilegis que estipulaven que no podia treure el príncep Carles de la jurisdicció: el privilegi militar de no poder procedir contra un noble sense instància de part i les lleis que prohibien extreure una causa de la vegueria¹⁶ anaven en contra de la detenció i extracció del príncep de territori català.¹⁷ Els diputats remarcaven que s'havia d'entendre la llei en el seu sentit més literal i, si calia interpretar-la, els criteris que calia seguir havien de ser els establerts a la constitució de Jaume II a la segona Cort de Barcelona i a la Cort de Girona.¹⁸

Les acusacions que adduïren els representants catalans en aquest document eren molt greus. S'havia passat de formular un greuge causat per una contrafacció: la d'extreure una causa del territori on s'havia comès el suposat delictes, a qüestionar la fe en la paraula del rei. Seguint el raonament dels diputats, el seu Consell, i la ciutat de Barcelona, consideraven que en contravenir la llei el rei havia trencat el jurament prestat d'obeir i respectar les lleis, posant en dubte la seva paraula. En un sistema pactista com el català, la pèrdua de la confiança en la paraula d'una de les parts portava de manera gairebé irremeiable a la crisi. Com fa notar el professor Iglesia (Iglesia, 1984, p. 50), si el rei s'obstinava en el seu error, els braços estaven perfectament legitimats per rebel·lar-se.

No hi hagué unanimitat entre els diputats: Jaume Taravau –advocat del General–, Gregori Molgosa, Joan Dusay, Andreu Solzina i Joan Andreu van dissentir i, fins i tot, emeteren vots particulars. Potser, atesa aquesta manca

16. CYADC (1588), Pere II a la primera Cort de Barcelona, cap. XI i XXIV «Totas las causas» i «Las causas», Lib. 3. Tít. 2, p. 193; CYADC (1588), Jaume II a la Tercera Cort de Barcelona, cap. VIII, «Ordenam que los capítols», Lib. 1. Tít. 5, p. 152; CYADC (1588), Reina Maria a la Cort de Barcelona, cap. II, «Volents las constitucions de Catalunya», Lib. 3. Tít. 2, p. 196.

17. CYADC (1588), Pere II a la primera Cort de Barcelona, cap. XXI i XXIV «Totas las causas» i «Las causas», Lib. 3. Tít. 2, p. 193.

18. CYADC (1495), I, Jaume II a la segona Cort de Barcelona, cap. XXXI, «Si en algun capítol», f. XXVIv; CYADC (1495), I, Jaume II Cort de Girona, cap. X, «Statuim que lo capítol» f. XXVIv.

d'unitat, el Consell que assessorava els diputats no es va atrevir a prendre una decisió definitiva. La diferència dels vots particulars no afectava el fons de la qüestió. Tots els juristes estaven d'acord que el rei havia trencat diversos usatges i constitucions. Els dissentiments residien en el procediment, en l'abast i en les pretensions de l'acusació.

El conegut jurista Joan Dusay, en el seu vot particular anava molt més enllà de l'opinió majoritària dels diputats: després de fer la relació de totes les constitucions i els capítols de Cort que el rei havia trencat¹⁹ a més dels usatges i els privilegis de Lleida, demanava que el príncep no fos només tornat a Lleida, sinó posat immediatament en llibertat.

Andreu Solzina, més conciliador, era del parer d'informar Joan II verbalment, i no per escrit, que agafant captiu el príncep de Viana i extraient-lo de la ciutat de Lleida havia infringit les lleis que ell i el seus avantpassats havien pactat i jurat protegir, servir i mantenir intactes. Un pretès crim de lesa majestat, encara no jutjat, no era motiu per saltar-se les lleis, sinó que calia complir-les íntegrament. De tota manera, consideraven que el Regne d'Aragó no era el lloc adient per discutir el que afectava la jurisdicció catalana.

Els dissentiments entre juristes mostren l'existència d'una divisió interna entre un corrent disposat a enfrontar-se obertament amb el rei i una altra posició, molt més moderada, partidària d'evitar una confrontació directa.

L'endemà de l'epifania, abans que els consellers poguessin prendre cap determinació en relació amb els dictàmens dels advocats, va arribar una carta dels ambaixadors escrita el dia 4 de gener. El rei els havia cridat per explicar-los les proves que tenia contra Carles. Joan II adduïa que el majordom del príncep de Viana havia donat per suposada la primogenitura de Carles, tot i que ni el rei ni les Corts l'havien aprovada, que el príncep de Viana havia provat d'interferir en el govern de la Corona d'Aragó i, finalment, que havia pactat aliances amb Castella sense permís del rei (Miranda, 2012, p. 275). A parer dels ambaixadors, les proves no eren clarament inculpatòries ni, per tant, concloents. Emperò, el rei s'havia negat a escoltar-los tot al·legant que

una ley que diu que és en Castilla, qui s'apella ley de Spanya, la qual dispon que si lo rey es supplicat e per una o dos vegades denegue admetre la supplicació,

19. Les constitucions que Dusay considerava trencades eren les tres exposades anteriorment.

d'allí avant lo qui més supplique cau en pena de menos valer que vol dir quasi infidelitat. (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 127)

Aquesta apel·lació a una llei estrangera va arribar a l'ànima als ambaixadors (Sobrequés, 2005, p. 9). El rei, basant-se en una llei castellana de 9 de gener –segons el rei *ley de Spanya*– es negava a complir el que els ambaixadors consideraven un dret inalienable dels vassalls: el dret a suplicar justícia davant del rei. (Bofarull, 1859, p. 128)

Els ambaixadors deixaven molt clara la seva opinió sobre aquest punt: «E que al cap Spanya²⁰ és per mi, comte de Prades, en certa manera per tots composta» (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 129). Amb aquesta frase quedava clar que els catalans es resistien de totes passades a la identificació del dret castellà amb el dret d'Espanya; d'altra banda, tenien molt clar que Catalunya tenia el seu dret propi ben diferenciat del de qualsevol altra terra i aquest era el dret que calia aplicar en aquest cas.

No ens hauria de sorprendre que un rei com Joan II, educat a la cort castellana i molt més tendent a les formes autoritàries d'aquesta que al pactisme català, en un moment de crisi, veient que no podia treure's de sobre les molestes protestes dels catalans, optés per acollir-se a una llei castellana amb què tan d'acord estava i que tan bé exemplificava la seva manera d'actuar. Tampoc no ens hauria d'estranyar la reacció dels ambaixadors, ja que el dret, les constitucions i els privilegis constituïen un element identitari de primer ordre. L'assumpte que havia començat simplement com una suplicació per l'alliberament del príncep es vinculava ara a la defensa de les constitucions i dels drets dels catalans –cosa que equivalia a la defensa de la identitat com a poble– i, a la vegada, era instrumentalitzat per mobilitzar la població contra el monarca.

Els ambaixadors van tornar a comparèixer l'endemà davant del rei, acompanyats de les ambaixades dels consells de Lleida, Perpinyà i Tortosa,²¹ per queixar-se que aquest els hagués volgut fer callar evocant lleis foranes. Joan II negà

20. Aquí el terme *Espanya* s'usa en el seu sentit geogràfic. Cal tenir en compte que en aquesta època el terme *Espanya* està adquirint diferents significats a Castella i a Catalunya. Durant el segle xv, es produirà una tendència a identificar Castella amb Espanya. La Corona d'Aragó i, sobretot, Catalunya quedarà al marge d'aquesta identificació. Vegeu Eulàlia DURAN (1988), «El comienzo de la modernidad», *Cuenta y Razón*, 36, p. 25-32.

21. Els ambaixadors de Barcelona que tot just acabaven d'arribar a Lleida van excusar la seva assistència.

cap intenció d'aplicar a Catalunya cap llei estrangera i tornà a remarcar el perill que podia suposar la imatge del qüestionament de la seva autoritat per a la seguretat de la Corona. Rovira i Virgili atribueix aquesta actitud més calmada més aviat a una maniobra per guanyar temps que a una voluntat conciliadora (Rovira i Virgili, 1978, vol. 6, p. 467).

Els diputats donaven suport en tot als seus ambaixadors i insistien en la defensa de les llibertats:

E si nosaltres fem tal instància, cercam per defensió de libertats les quals jatisia justes sien encara stades ab scampament de sanch adquirides e, si desempar les haviem, no volríem pas viure car aquestes libertats han així feta gran e ampliada la Corona d'Aragó la qual seria anichilada aquelles perdudes. (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 138)

En aquesta declaració podem veure una clara influència del pensament del franciscà Francesc d'Eiximenis,²² que en el *Dotzè llibre del Crestià* assegurava que, per mantenir la seva llibertat enfront de la tirania d'un príncep que trenqués les lleis i els pactes contrets, els vassalls havien de lluitar tant com els fos possible fins i tot arriscant la pròpia vida.²³

Calia recordar al rei el seu deure i la seva principal tasca: l'administració de justícia i el jurament prestat de defensar les lleis del país, requisit indispensable per poder exercir la jurisdicció.

El nucli de la discussió ja no era el cas del príncep de Viana. Aquest només havia estat el detonant per vehicular les protestes contra la conculcació per part del rei i dels seus consellers de les constitucions i lleis pactades que es consideraven consubstancials a la identitat catalana (Soldevila, 1962, vol. 2, 731).²⁴ Així

22. Sobre el pensament polític pactista d'Eiximenis i la seva influència en el pensament polític de la Corona d'Aragó, veg. Eduard JUNCOSA BONET (2011), «Pensar el pacto en la Corona de Aragón: Francesc Eiximenis y el Dotzè del Crestià», a François FORONDA (ed.), *Avant le contrat social: le contrat politique dans l'Occident médiéval XIIIe-XVe siècle*, París, Publications de la Sorbonne, p. 451-480.

23. Francesc d'EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià*, I, 2º, c. 160.

24. Com bé va apuntar Ferran SOLDEVILA (1962), *Història de Catalunya*, 2 ed., Barcelona, Aedos, vol. 2, p. 731, «el poble català i els seus representants eren conscients que perduda la seva dinastia tota la seva possibilitat de subsistència estava en l'encastellament dins el conjunt de llibertats i privilegis que els seus prínceps li havien atorgat».

ho reconeixien poc més tard, els ambaixadors dels diputats al mateix Carles de Viana quan li explicaven que no podien moderar les seves suplicacions davant del rei perquè lluitaven

no solament per la liberació de la sua il·lustre persona, mes principalment per reintegració dels usatges de Barchinona, constitucions, privilegis e libertats de Catalunya les quals prenien gran lesió en la seva detenció e que desistir d'açò no era possible tro tan fossen degudament reintegrades [...] que açò mateix fahere lo Principat per lo més simple gentilhome o altre del Principat [...]. (Bofarull, 1859, vol. 2, p. 360)

Davant la manca d'habilitat reial, les elits que ocupaven la Diputació i el Consell de Cent havien recítxit en el seu intent d'assimilar el cas del príncep a la defensa de l'observança de les lleis del país (Batlle, 1973, p. 356).

LA JUNTA DE BRAÇOS DE 1461, UN PARLAMENT ALTERNATIU ENFRONT DE LES CORTS ORDENADES

Paral·lelament, els diputats enviaren cartes explicant l'estat de la qüestió i justificant els seus actes als consells de les principals ciutats i viles amb representació a Corts –Girona, Perpinyà, Tortosa, Lleida, Cervera i Vic– i demanaren que el major nombre possible de representants de tots els estaments es reunissin a Barcelona, el 12 de gener, per tal de mostrar un parer unitari davant l'enviat del rei, mossèn Erill.

El termini de prorrogació de la Cort General de Lleida estava a punt d'acabar i els diputats sospitaven que el rei miraria de pressionar els braços perquè deroguessin la Comissió que havien atorgat a la Diputació. Escrivien, doncs, al promotor del braç eclesiàstic que es mantingués alerta. Aquest temor, compartit per alguns síndics de Corts, no era infundat. Pel rei Joan, era molt més avantatjós que la Cort retirés la Comissió i proposar que el tema fos tractat directament en el si de les Corts Generals, ja que, tot i que el rei no podia determinar quins temes s'havien de tractar a les reunions ni el curs que seguiria la discussió, en qualsevol moment podia tornar a prorrogar o bé llicenciar les Corts per tal d'evitar el triomf de l'oposició. En canvi, li seria molt més difícil influir o alterar la Comissió de Corts. Aquesta, a més a més, era duradora i for-

mada per menys persones, raó per la qual podia actuar i prendre decisions més ràpidament.

El dia previst, els diputats van aconseguir aplegar representants dels tres estaments d'arreu de Catalunya.²⁵ Es podia considerar que s'havia convocat una Junta de braços i, a tenor dels diputats, hi havia unitat de parer en l'assumpte del príncep de Viana. Els estaments es mantenien units i fermes en la seva posició inicial.

El 14 de gener, el rei oferí prorrogar les Corts de Lleida fins que hagués aconseguit la retirada de les tropes castellanes que amenaçaven Navarra a canvi de la retirada dels ambaixadors. Joan, però, continuava amb la seva negativa de retornar el príncep a territori català.

Davant la insistència dels representants catalans i el perill que començava a amenaçar les seves fronteres, el rei va semblar disposat a fer un apropament. Per mitjà d'un membre del Consell Reial,²⁶ es posà en contacte amb el comte de Prades, que no formava part de l'ambaixada, per intentar arribar a un acord. L'oferta inicial era la següent: el rei continuaria la Cort de Lleida i duria el príncep a Fraga i per part dels enviats que participaven a Cort s'havia de garantir al rei que la Cort no atorgaria més poder a la Comissió ni intentaria cap més acció a més de les que ja s'havien dut a terme en l'assumpte del príncep de Viana. Aquest intent d'acord ens demostra que el rei considerava seriosament l'amenaça que podia suposar el poder de la Comissió que havia fet la Cort de Lleida i el paper d'aglutinant del descontentament vers l'actuació reial que estava protagonitzant.

Tot i que l'oferta no satisfieia els ambaixadors –consideraven que el príncep havia de ser dut a Lleida i que limitar els temes de la Cort «és una impertinèn-

25. Entre d'altres, sabem que van confirmar la seva assistència el bisbe de Tortosa, que envià un delegat; el Capítol d'Elna, en la persona de misser Agustí de l'Illa, doctor en decrets, canonge i ardiaca del Vallespir; Andreu Alfonsello, en nom del bisbe de Girona que formava part del Consell Reial de Joan II, envià Joan Comes, canonge de Barcelona; Capítol de Vic; el prior de Poblet que, per malaltia, delegà en el prior de Natzaret; Capítol de Lleida; Guillem de Pinós, vescomte de l'Illa i Canet; ciutats com Cervera, Manresa, Vic, Lleida, Puigcerdà o Perpinyà (que va enviar tres representants).

26. Els membres del Consell Reial eren, com podem observar, majoritàriament aragonesos: l'arquebisbe de Girona; el mestre de Montesa; el bisbe de Tarassona; Ferrandis de Heredia; mossèn Berenguer de Bardaxí; don Miquel Gilabert, mossèn Joan Cerdán, misser Luis de Santàngel, misser Joan Gallach, misser Jaume de Pau.

cia e cosa exorbitant com quascú ha d'entrar llibertament»—, pensaven que la proposta era una base per negociar, ja que reconeixia la Comissió i la mantenia en la seva força i virtut. Qualsevol solució, però, que no passés per retornar Carles a Lleida restablint així els usatges i constitucions trencats resultava del tot inacceptable.

En realitat, l'assumpte s'havia convertit en un pols entre rei i país. Per les institucions, era vital que el rei admetés la culpa i reparés la contrafacció. El rei, en canvi, no estava disposat a acceptar que l'hagués comesa i molt menys encara la limitació de poder que significava haver de ser corregit per l'assemblea representativa. Joan II menystingué les motivacions dels ambaixadors (Miranda, 2012, p. 289) i no va saber calibrar bé la influència que el cas tenia entre tota la població a Catalunya. Les negociacions es trobaven en un atzucac i cada cop les actituds es radicalitzaven més.

Els diputats respongueren, d'acord amb la representació del Principat que havien aplegat a Barcelona, adjuntant-los un memorial amb les raons jurídiques i amb les ordres de no retornar a Catalunya fins a aconseguir el seu objectiu: calia mantenir-se ferm. La postura dels representants catalans era la següent:

El cas no era una baralla de família que afectés només el príncep i el rei. En ser el príncep el successor del rei, afectava el benestar de tot Catalunya; per tant, tenien no sols el dret, sinó també l'obligació, d'intervenir. Els diputats ho formulaven amb una expressiva metàfora antropomòrfica:

Gran interès ha, doncs, aquest cors de cosa pública del Principat de Catalunya en la conservació de aquell qui spere ésser son cap, dotat de tant consell prudència e virtuts com és lo dit senyor príncep. Vulgarment se diu que sostenint passió lo cap totes les parts del cors stan desordonades e gravades. (Bofarull, 1859, vol. 14, p. 210)

De fet, és en aquest moment quan els diputats, recollint l'argument que ja hem vist que planava entre l'opinió pública, van plantejar per primer cop la qüestió de la primogenitura, que tornà a aparèixer encara amb més força al memorial confiat als ambaixadors del Principat.

El rei havia lesionat les lleis paccionades que havia jurat guardar i fer complir en la seva interpretació més directa i això no es podia passar per alt. Calia salvaguardar les llibertats que els avantpassats havien obtingut dels reis sacrificant les seves vides i hisendes per contribuir a l'engrandiment de la Corona.

Malgrat tot, els diputats no acusaven directament el rei, sinó els consellers que l'havien empès a prendre decisions equivocades; per tant, creien que havien de ser cessats i allunyats de la cort reial perquè no el poguessin influir.

En el memorial que els adjuntaven, els diputats presentaven totes les seves argumentacions jurídiques detallant les constitucions i els capítols en els quals es fonamentaven per argumentar que el rei no havia trencat només les constitucions, sinó que no havia seguit el procediment jurídic correcte en aquesta causa:

a) No es podia tractar aquest cas a Aragó, perquè tot el que afectava Catalunya havia de ser tractat al Principat. Els catalans no podien ser trets fora del territori per ser jutjats. Així ho disposaven les constitucions del rei Pere II a la Cort General de Barcelona cap. XXIV²⁷ i de Jaume II a la tercera Cort General de Barcelona, cap. VI-VII.²⁸ Per tant, el príncep havia de ser tornat a Lleida.

b) Només els catalans podien jutjar catalans, com establien Pere III a Cervera, cap. X, i Ferran I a Barcelona, cap. II; si no, el judici quedava invalidat tal i com va instituir Alfons a la Cort General de Montblanc, cap. XX.²⁹

c) El rei havia de jutjar *per directum*, és a dir, seguint al peu de la lletra les constitucions i, havent-hi constitucions, no es podia acudir a altres lleis. Tanmateix, com que havia de tenir en compte els bons usos, entenien que podia, sobretot en casos tan compromesos com aquest, tenir un consell assessor. Aquest consell havia d'estar format exclusivament per catalans. Si en algun cas calia interpretar alguna constitució, aquestes també establien el procediment a seguir. Segons disposaven les constitucions aprovades pel rei Martí a la Cort General de Barcelona, capítol II; Ferran a la Cort General de Barcelona, capítol XVII.

d) En casos d'importància com aquest, si el rei necessitava consell calia que estigués integrat per un gran nombre d'homes de ciència i no sols pels membres del Consell Reial.

27. Val a dir que, de vegades, el número de capítol de Cort consignat als documents no correspon al número de capítol de Cort que es recull a les compilacions.

28. CYADC (1588) Pere II a la primera Cort de Barcelona, cap. XXI i XXIV, «Totas las causas» i «Las causas», Lib. 3. Tít. 2, p. 193; CYADC (1495), III, Jaume II tercera Cort de Barcelona, cap. VIII, «Ordenam que los capítols», Lib. 1. Tít. 5, p. 152.

29. CYADC (1588), Pere III a la Cort de Cervera, cap. XIX, «Part açò confirmant», Lib. 1, Tít. 41, p. 108; CYADC (1588), Ferran I a la Cort de Barcelona, cap. X, «Confirmant les constitucions», Lib. 10, Tít. 59, p. 162; CYADC (1588), Alfons III a la Cort de Montblanc, cap. XX, «A supplicatio de tots», Lib. 1, Tít. 58, p. 161-162.

A Barcelona mentrestant, el 17 de gener, els diputats i la vint-i-setena que els aconsellava decidiren escollir quaranta-cinc persones de la Junta de braços –catorze eclesiàstics, setze del braç militar i quinze síndics del braç reial– perquè restessin a Barcelona per participar al Consell.³⁰ S'amplià així el Consell assessor dels diputats, que passava a tenir una major representació territorial. El braç militar del Rosselló acordà escollir quinze persones per tractar el tema i feren arribar el seu suport als diputats i al seu Consell. El Consell passà, doncs, de ser un mer consell assessor a ser una mena de Junta de braços convocada pels diputats.

En aquell moment, els diputats van mirar de tornar a cercar la complicitat dels valencians i aragonesos perquè creien que si els tres territoris de la Corona actuaven junts, el rei es veuria obligat a cedir ràpidament. Les temptatives van resultar fallides. Els catalans només van aconseguir el suport, més moral que altra cosa, dels representants del Regne de Mallorca. Tot i que les institucions valencianes i aragoneses també intercedien a favor del príncep, no estaven disposades a enfrontar-se directament amb el rei. Els valencians se'n van excusar al·legant motius de seguretat del regne, tenien por que una imatge de dissensions internes animés els castellans a atacar les seves fronteres. Els aragonesos replicaren que ells sempre havien continuat suplicant al rei per la llibertat del príncep. Les actuacions dels altres territoris de la Corona no foren de cap manera comparables amb la reacció catalana, però, és clar, ells no havien vist atacats els seus drets i privilegis com era el cas dels catalans.

Vicens Vives (Vicens, 2003, p. 235) remarca que és en aquest punt quan es van plantejar les primeres qüestions jurídiques per argumentar l'oposició davant l'actuació reial. Com hem vist, això no és del tot exacte, ja que el 4 de

30. Les persones que conformaren aquesta ampliació del Consell foren les següents: eclesiàstics: patriarca d'Alexandria i bisbe d'Urgell; procurador del bisbe d'Elna o un síndic del Capítol; procurador del bisbe de Tortosa; abat de Sant Cugat; abat de Roses; abat de Sant Quirze; abat d'Amer; abat de Sant Joan de les Abadesses; abat d'Àger; síndic del Capítol de Tarragona; síndic del Capítol de Lleida; síndic del Capítol de Girona; síndic del Capítol de Vic; síndic del Capítol de Tortosa. Per part dels militars: comte de Pallars; vescomte d'Illa-Canet; vescomte de Rocabertí; Guerau de Queralt; Guerau de Cervelló; Fanci d'Erill; Pere de Rocabertí; Arnau Guillem de Cervelló; mossèn Roger Alamany; Bernat Çalva; Bernat Margarit; Arnau de Foxà; Ivany de Sentmenat; Guillem de Biura; Pere de Belloch; Miquel de Paguera. Per part del braç reial, els síndics de Lleida; Girona; Perpinyà; Tortosa; Vic; Cervera; Manresa; Puigcerdà; Vilafranca del Penedès; Vilafranca de Conflent; Besalú; Camprodon; Cotlliure; Prat del Rei; l'Arboç.

gener els advocats de la Diputació i el Consell ja havien expressat el seu parer i assenyalat totes les presumptes il·legalitats comeses pel rei. La veritat, però, és que els diputats no s'atreviren a comunicar al rei els greuges que creien que havia comès fins que les converses amb el monarca van arribar a un punt mort i fins no haver rebut el suport de la Junta de braços.

El 20 de gener, els diputats i el Consell escolliren una ambaixada de quaranta-cinc persones –quinze per estament–, totes amb dret a participar a Corts i algunes d'elles pertanyents al Consell, per enviar-les a Lleida amb el doble objectiu d'afegir-se a l'ambaixada de quinze persones enviada a la cort reial i d'impedir que el rei pogués fer revocar la Comissió de Corts donada als diputats i al Consell Assessor (Bofarull, 1859, p. 228-229). Mentrestant, el rei es dirigia a Lleida per continuar les Corts Generals i portava al príncep a Fraga, vila que era considerada territori català.

Els nous ambaixadors tramesos per la Diputació i el Consell també s'en-caminaven cap a Lleida formant una comitiva que devia resultar del tot impressionant: el vescomte d'Illa anava acompanyat de deu cavalcadures o més, els abats i els nobles duien vuit o més cavalcadures, mentre que els síndics de les ciutats i els dels capítols duien cinc o més cavalcadures cadascun. Els ambaixadors no van marxar tots a l'hora, sinó que els capítols i els consells municipals van anar designant els seus síndics progressivament. Tan bon punt presentaven les seves credencials i feien el jurament com a ambaixadors dels diputats i del Consell, rebien 150 florins d'or cadascun com a paga de la Diputació i empre-nien la marxa.

Els diputats els havien lliurat dos plec d'instruccions més un memorial en què s'especificava quins eren els objectius i com calia que es comportessin. L'estratègia era la següent: en una primera reunió, els catalans, amb molta suavitat i diplomàcia, exposarien al rei la seva demanda d'alliberament del príncep en compliment de les constitucions, tot fent evident al rei la gran unanimitat de parer existent al país sobre aquesta qüestió. Si el rei demanava un temps per pensar-s'ho, li pregarien que la resposta fos ràpida i si el rei s'hi negava, calia que l'advertissin que els catalans mai no acceptarien una negativa. Es tractava, doncs, d'un ultimàtum. En el cas que el rei trigués més de cinc o sis dies a donar resposta, haurien d'entendre que la voluntat de gràcia que havia expressat només era fingida i caldria passar a executar la segona instrucció. Els diputats insistien que, a partir d'aquell moment, el príncep sempre seria anomenat primogènit (Bofarull, 1859, p. 326), títol que Joan II no li havia donat mai encara.

La segona instrucció era molt més directa i amenaçadora. Els catalans insistien que mai no cessarien en el propòsit d'obtenir l'alliberament del primogènit perquè hi estaven obligats per observança (Bofarull, 1859, p. 331) i defensa de les llibertats, que era el que més importava als catalans, davant les contrafaccions fetes pel rei. A més a més, hi estaven obligats per fidelitat a la Corona, ja que Carles de Viana era el primogènit.

Altre cop resultava evident que allò que dolia més als representants catalans no era tant l'enfrontament entre pare i fill –ells mateixos reconeixien que ja hi havia hagut precedents de reis que s'havien enfrontant amb els seus primogènits–,³¹ sinó que aquest enfrontament hagués reportat una clara lesió d'usatges i constitucions.

Calia que les constitucions fossin interpretades *per directum* i no recolzant-se en les opinions malintencionades dels consellers i juristes reials, per tant «sobre açò consell o disputació de juristes no volen ne en consentirien els catalans» (Bofarull, 1859, p. 334), i, tot i que el rei no ho volgués reconèixer, la contrafacció s'havia produït en empresonar i extreure la persona del primogènit de la vegueria de Lleida. El trencament de constitucions i la negativa del rei a reparar-lo anava en demèrit de Joan II, que faltava així al seu jurament de complir les lleis de la terra. Els ambaixadors havien d'acabar la seva intervenció amb una amenaça soterrada del que es podria esdevenir a Catalunya si el rei no modificava la seva actitud:

Portaria los poblats en aquest Principat en tant desesperació que donaria ocasió a inconvenients irreparables [...] los embaxadors facen certíssima la dita majestat suplicant que mentre és lo temps lo repòs se prengue, car si una vegada les coses eren totalment començades, les coses serien difícils de reparar. (Bofarull, 1859, p. 335-336)

La reina Joana es perfilava com a l'únic personatge capaç d'intercedir en aquest cas. És interessant fer notar que, tot i reconèixer-li molta ascendència sobre el rei, en cap moment ni els diputats ni el seu Consell ni Jaume Safont en el seu dietari (Safont, 1992, p. 124-130) no s'atreviren a acusar la reina, sinó que apuntaven directament contra els consellers del rei i, en especial, contra Roderic de Rebolledo i Galceran de Requesens. Aquest darrer personatge, molt

31. Recordaven els casos de Jaume I i Pere III.

proper al monarca, havia estat un dels directors de la política municipal de la monarquia des de l'època d'Alfons el Magnànim. La culpabilització de Requesens convenia als simpatitzants i membres de la Biga, facció de la qual Safont era integrant, per tenir un pretext per venjar-se'n. Requesens fou un dels que més havia contribuït a allunyar-los del poder municipal barceloní en donar suport a la facció de la Busca i propiciar els canvis en el privilegi d'elecció de consellers que van ajudar la Busca a arribar al govern. No hem d'oblidar que Requesens ja havia estat objecte de discussió en un dels greuges més controvertits de les anteriors Corts Generals i que era un personatge polèmic que sempre havia estat objecte de pugna entre l'Administració reial i els partidaris de la Biga.

El memorial que acompanyava les dues instruccions fixava l'actuació que havien de seguir els delegats que, no ho oblidem, també eren síndics a la Cort General que estaven a punt de reprendre. Joan II havia fet arribar cartes a molts dels seus adeptes amb dret a assistir a la reunió de Cort perquè es trobessin a Lleida el 3 de febrer. Els diputats instruïen els seus ambaixadors per tal que evitessin tractar el tema de la Comissió de Cort i, si finalment sorgia, calia que deixessin ben clar que no la revocarien sinó que més aviat pensaven augmentar-la. Volien impedir que el tema del príncep fos tractat a Cort i, per tant, demanaven que abans del 13 de febrer algun braç presentés un dissentiment dient que la reunió de Cort no es podia celebrar amb el rei absent i que, per tant, la Cort havia de considerar-se acabada (Bofarull, 1859, p. 343). El dissentiment s'havia de mantenir com a tàctica dilatòria i bloquejadora per evitar parlar de la detenció adduint que la Cort ja havia fet remissió d'aquest tema a la Diputació.

El 3 de febrer, el temor dels diputats es demostrà ben fonamentat. Els quinze ambaixadors que eren a Lleida –que estaven a punt de reunir-se amb els quaranta-cinc ambaixadors recentment enviats– comunicaven als diputats i al seu Consell que, a través de missatgers de la ciutat de Lleida, havien sabut que el rei estava disposat a dur Carles a Lleida a canvi que no es tractés a Corts l'acusació de trencament de les constitucions. Acceptava la Comissió en la forma actual, però volia que fos la Cort General la que, en un termini pactat d'antuvi amb els catalans, tractés de l'alliberament del príncep, entre altres assumptes. Si al final de la Cort no s'havia arribat a un acord, tot quedaria com estava.

La resposta dels diputats als ambaixadors dos dies després estava redactada amb un llenguatge molt abrandat, en què es ressaltava la voluntat de mantenir-

se units, tot i els possibles interessos particulars. És una frase de regust gairebé democràtic:

En aquesta mateixa obligació [defensa de la cosa pública] som nosaltres [...] e, encara que en lo maneig ocorreguen moltes coses qui per ventura a hun o altres no convenguen, tothom hic ha bon comport, car sabut és que en una multitud degut és ésser seguit lo parer dels més e no lo parer de cascú particular. (Bofarull, 1859, p. 378)

Afirmaven que l'ofertament reial contenia un gran inconvenient ja que significava renunciar a la reparació de les contrafaccions fetes pel rei, i que aquesta estratègia dilatòria podia conduir a la divisió de parers. Fetes aquestes constatacions, els diputats donaven instruccions als seus ambaixadors perquè passessin directament a llegir la segona instrucció i a executar el memorial.

En vigílies de l'arribada a Barcelona dels ambaixadors tramesos pel rei —el virrei de Sicília, Lop Ximénes d'Urrea i el mestre de Montesa—, la tensió i desconfiança entre els diputats i el Consell, d'una banda, i l'entorn reial, de l'altra, s'incrementà. El Consell i els diputats temien que el rei utilitzés els greus problemes socials que vivia Catalunya per trencar la unitat o per crear focus de tensió que distraguessin l'atenció de les institucions del Principat. Aquesta percepció l'avalaven diverses accions protagonitzades per l'entorn reial, com ara les activitats dels advocats reials Serrolí i Jaume Ferrer a Girona, on animaven els pagesos a sindicar-se i emprendre accions, segons suposaven els diputats, en contra del Principat. A més a més, sospitaven que el rei s'havia posat d'acord amb el seu gendre, el comte de Foix, per prendre represàlies militars contra Catalunya.³² Els diputats van requerir als diputats locals de les zones frontereres que alertessin si advertien moviments de tropes.

32. Sobre la intervenció de Gastó IV de Foix i el seu intent de fundar un regne transpirinenc unint Navarra, Foix i Castellbò, veg. Christian BOURRET (1998), *Un Royaume «transpyrénéen»? la tentative de la maison de Foix-Béarn-Albret à la fin du Moyen Âge*, [S.l.], PyreGraph, p. 71-78. Quan esclatà el conflicte entre les institucions catalanes i Joan II, Gastó IV de Foix donà suport al seu sogre. El 1462, la Diputació li confiscà les seves possessions catalanes —el vescomtat de Castellbò— i les atorgà a Hug Roger III de Pallars. El comte de Pallars, però, no pogué fer efectiva l'ocupació de Castellbò, que continuà dominat pels Foix, que el 1464 atacaren el Pallars des del vescomtat. Les tropes de Gastó IV donaren suport actiu a Joan II en la batalla de Calaf.

EL GRAN CONSELL DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA I L'AIXECAMENT DE L'HOST DEL PRINCIPAT

Quan el 7 de febrer van arribar els enviats del rei, el temps de negociar ja semblava esgotat. Els emissaris van repetir la posició reial i els diputats van mantenir els seus plantejaments. El Consell de Cent no es negà només a la petició reial de fer tornar a Barcelona els seus ambaixadors, sinó que s'afegí a les respostes que els havien fet arribar els diputats i decidiren unilateralment intitular primogènit Carles de Viana (Schwartz; Luna, 1892, vol. 2, p. 238).

Entre els ambaixadors no hi va haver unitat a l'hora de tirar endavant la lectura dels memorials que els havien tramès, ja que alguns els consideraven excessius (Vicens, 2003, p. 226). El mateix dia, però, els diputats van fer pública una resolució, consensuada amb el Consell de Cent, per la qual decidien treure la bandera reial i la del General i fer anar gent armada, pagada per tot el Principat (Bofarull, 1859, p. 390), a rescatar el primogènit, que estava empresonat pel rei, a qui consideraven mal informat. No hem de considerar que aquest alçament de l'host fos encara un trencament total amb el Rei, com succeiria el 1462, ja que els diputats encara disculpaven Joan II i en culpaven el mal consell.

L'aixecament de l'host contra el rei fou controvertit i aixecà les primeres veus contràries en el bàndol de la Terra. Tota una sèrie de personatges del braç militar i eclesiàstic feren arribar protestes als diputats i al seu Consell per no haver estat consultats abans de prendre aquesta decisió.³³ En canvi, no es registrà cap protesta de membres del braç reial.

El veguer de Barcelona, Guillem Arnau Pastor, convocà el sometent i partí al capdavant de l'host de Barcelona juntament amb el comte de Mòdica. El comte tenia ordres dels diputats que totes les crides que calgués fer, les fes en nom del rei. El fet d'aixecar la bandera de l'host de la Generalitat al costat de la bandera reial i respectar en tot moment l'autoritat dels oficials reials ens fa pensar que l'objectiu dels diputats era propiciar una «purga» del Consell Reial

33. Els personatges que presentaren la protesta foren Pere d'Urrea, arquebisbe de Tarragona; Joan Ramon Folc III, comte de Prades; Galceran Galceran de Pinós, vescomte d'Illa Canet; Francí d'Erill, noble i destacat realista; Guerau Alemany de Cervelló, noble; Martí Guerau de Cruïlles, noble; Francesc Galceran de Pinós, noble; Felip Albert, cavaller del Rosselló; Joan Soler, bisbe de Barcelona; Cosme de Montserrat, bisbe de Vic; Pere, abat d'Ager; Miquel Delgado, abat de Poblet; Miquel Peris, canonge de Lleida; Guerau de Queralt, senyor de la baronia de Santa Coloma de Queralt.

i obligar el rei a acceptar que s'havia extralimitat en el seu comportament i a rectificar la contrafacció comesa (Desdevises, 1999, p. 356). La por a la represàlia contra els consellers més directes de l'entorn reial es deixà sentir ben aviat i quedà ben il·lustrada amb la fugida de Galceran de Requesens³⁴ cap a Vilafranca el mateix 8 de febrer, quan es cridà el sometent a Barcelona.

El mateix dia, els diputats trametien als seus ambaixadors a Lleida els plans d'actuació previstos. A la nit, calia que trenta dels ambaixadors anessin a Fraga amb una part de l'host de Lleida i inutilitzessin el pont de la localitat per tal que els homes del rei no poguessin endur-se el príncep a Aragó. Si comptaven amb prou efectius, intentarien alliberar-lo ells mateixos; si no, esperarien les tropes de Cervera. La resta dels ambaixadors romandria a Lleida, on es tancarien totes les portes de la ciutat excepte una, i detindrien qualsevol que volgués anar a Fraga. Al mateix temps, comunicarien al rei que els pobles s'havien mobilitzat per alliberar el primogènit, tot assegurant-li que el custodiarien. Aquesta acció podia ser fàcilment interpretada com a un segrest, i més quan la carta es tancava amb una ordre dirigida als ambaixadors de l'estil «e si qualsevol persones [...] vos faran contradiccions o contradicció algunes, siguin tractades com enemichs de la cosa pública». (Bofarull, 1859, p. 395)

L'estratègia dels diputats fracassà perquè, quan van anar a trobar el rei, aquest ja havia marxat amb la reina cap a Fraga disposat a endur-se Carles al Regne d'Aragó. Però això no va afectar la decisió dels diputats i el seu Consell de convocar el sometent.

El 8 de febrer s'hissaren les banderes a la façana de la Generalitat que donava a la plaça de Sant Jaume, i el dia 9 el sotsveguer va cridar el ban que anunciava la sortida de l'host per anar a alliberar el príncep. El ban deixava clar que el primogènit havia estat «empresonat per consell e instigació de malvats consellers contra Déu omnipotent e contra la reial corona, sia detengut en gran dan del Principat, ofensa de Déu, fractura e violació de les libertats del Principat e de la cosa pública de aquell» (Bofarull, 1859, p. 409), i l'objectiu de l'exèrcit aixecat per l'host era alliberar el príncep Carles; tothom que s'hi oposés seria considerat enemic del rei i de la cosa pública (Bofarull, 1859, p. 424).

34. Els diputats ordenaren Requesens que es mantingués localitzable al feu del seu germà a Altafulla.

Totes les pagues i despeses de l'armada anaven a càrrec de la Diputació (Desdevises du Dezert, 1999, 357-361).³⁵ A partir d'aquell moment, els diputats van adreçar cartes a poblacions, capítols, braç militar del Rosselló i nobles explicant la situació i comunicant-los quants homes havien d'aportar a l'host. En aquestes cartes, començà a fer-se servir de manera habitual la fórmula «Gran Consell representant lo Principat de Cathalunya» o «Consell del Principat» per referir-se al Consell Assessor dels diputats en virtut de la Comissió de Cort (Bofarull, 1859, p. 419).

Es van emprendre accions per interrompre tota navegació de naus, tant per la costa com per l'Ebre, a excepció d'aquelles que havien de dur vitualles a Barcelona. Al mateix temps, es mantingueren en alerta les poblacions frontereres amb França, ja que es temia un possible atac per part del comte de Foix³⁶ o del rei de França.

Arribats a aquest punt, val la pena fer un parèntesi per comentar breument la naturalesa del Consell del Principat. Aquesta institució ha estat molt poc estudiada. Com a resultat de la seva curta durada i del context bèl·lic en el qual es creà, no tingué temps de consolidar-se com a institució independent i, de fet, seguir-li el rastre no és una tasca fàcil. Aquest intent de Junta de braços permanent amb caràcter de Consell Assessor, de fet una mena de senat que opinava i aconsellava sobre les decisions executives de la Diputació, no sempre tingué la mateixa denominació a la documentació de l'època: de vegades se'l menciona com a Consell del Principat, d'altres com a Consell Assessor, o simplement com els diputats i el seu Consell. Tampoc no comptem amb un corpus documental independent que aplegui els documents d'aquesta institució. La seva mateixa naturalesa assessora de la Diputació del General segurament el privà de crear una documentació pròpia independent de la dels diputats. La seva actuació la podem resseguir a través de les referències que trobem tant a la documentació de la Diputació com a la del Consell municipal de Barcelona, organisme que, en virtut de la Capitulació de Vilafranca, havia de donar el seu consentiment a totes les decisions que prenguessin els diputats. Per tal de clarificar una mica el nostre relat, i tot i que a la documentació no sempre s'esmenta de la mateixa manera, a partir d'ara anomenarem sempre aquesta institució Consell del Principat.

35. Explica l'organització i la sort que va córrer l'exèrcit aixecat pel Consell del Principat.

36. El comte de Foix estava casat amb Leonor de Navarra, tercera filla de Joan II i germana petita del príncep de Viana.

El rei aconseguí fugir cap a Aragó amb la reina, l'infant i el primogènit. La reina i l'infant anaren directament cap a Saragossa, mentre que Joan II duqué Carles de Viana a Alcanyís amb la intenció de tancar-lo a Morella. Les tropes de l'host lleidatana van quedar deturades a Alcarràs en espera de més reforços i de les ordres dels diputats, que havien de decidir si entraven o no en territori aragonès.

Davant de la ràpida mobilització de les hosts del Principat, la infanta Beatriu³⁷ oferí els seus serveis com a mitjancera, però tot semblava bloquejat. El rei es planyia que els catalans no li eren fidels mentre els diputats insistien que Joan reparés les contrafaccions comeses (Bofarull, 1859, p. 447-448). Els ambaixadors catalans presentaren el planejat dissentiment contra la represa de la Cort.

La reina va enviar Joan Fernández de Heredia per comunicar als ambaixadors dels diputats que el rei l'havia autoritzada a tractar amb ells el tema del primogènit. Emperò, les posicions continuaven inamovibles, la fase de diàleg semblava esgotada i el 13 de febrer la Diputació llicencià els seus seixanta ambaixadors que, després de diverses dilacions, retornaren a Barcelona el dia 24.

El 19 de febrer, un cop llicenciats els ambaixadors, la posició de les institucions es radicalitzava. La Diputació i el Consell van emetre una crida que instava els oficials reials del territori català a obeir les seves ordres sense dilació sota penes de privació de béns i càrrecs.³⁸ Justificaven l'ordre dient que els diputats, en virtut de la Comissió de Cort, tenien potestat i jurisdicció amplíssima per

ordenar qualsevol ordinació per lo bé i útil del dit General, per lahor de Déu, servey i honor del senyor rey, liberació de la persona del dit il·lustre primogènit, verdader successor après la longeva mort de la majestat del senyor rei e per redreç e reintegració del dit dret de les generalitats. (Bofarull, 1859, vol. 15, p. 102)

Aquesta proclama era un cop d'estat justificat, formalment, pel bé de la Corona. La jurisdicció reial quedava pràcticament en mans dels diputats i el seu Consell, amb la intervenció de la ciutat de Barcelona. D'aquesta manera, els diputats, amb el pretext i el suport popular que els donava el moviment per

37. Muller de l'infant Enric, germà petit del rei Joan II.

38. A partir d'aleshores, els oficials reials presten sagriment d'executar les ordres dels diputats.

a l'alliberament del príncep de Viana, pretenien forçar la negociació d'un nou *status quo* que permetés a les institucions del país guanyar atribucions i poder davant la monarquia i limitar-ne la tendència a l'autoritarisme.

Quan els diputats aragonesos i els jurats de València van veure que l'host del Principat es preparava per entrar a Aragó, es van afanyar a contactar amb els diputats catalans. Els aragonesos enviaren un ambaixador, Joan de Torrelles, per explicar la seva postura, mentre que els valencians trameteren una llarga carta a la Diputació, als ambaixadors i al comte de Mòdica. La missiva valenciana, que arribà a Barcelona el 26 de febrer, justificava la manca d'insistència per part de València en l'alliberament del príncep per la manca d'una comissió de les seves Corts i pel fet que no s'hagués lesionat cap dels seus privilegis i llibertats. Demanaven que les hosts no entressin en territori valencià i es comprometien a enviar una ambaixada al rei (Bofarull, 1859, vol. 15, p. 332-335).³⁹ Tot i la postura oficial, els aires de revolta van arribar a Aragó, València, Sardenya i Sicília.

Finalment, el 22 de febrer, els diputats ordenaren al comte de Mòdica travessar la frontera amb Aragó i ocupar Fraga. Els diputats van insistir que fos el veguer, per tant, en nom del rei, qui requerís la ciutat perquè obrís les portes. Ordenaren també que es vigilés atentament que els soldats no fessin cap mena de malvestats entre la població civil i que es paguessin totes les despeses causades. Aquest mandat havia estat una constant dels diputats durant tota la campanya. Als governants els calia la complicitat del poble, que simpatitzava molt amb la causa del príncep i calia evitar o, si més no, limitar les accions de pillatge i vandalisme sobre els civils (Bofarull, 1859, vol. 15, p. 172-173, 176).⁴⁰ El comte de Mòdica va ocupar Fraga, que li obrí les portes sense oposar resistència. No deixa de ser curiós que el gruix de l'exèrcit català es trobés a Fraga, més prop de la cort reial –situada en aquells moments a Saragossa– que no pas del lloc on es trobava el príncep que volien alliberar, el castell de Morella. Així ho pensava també Joan Ferrer, receptor del dret de les entrades i eixides del General i encarregat de pagar les forces catalanes, que no veia clara la ruta seguida per

39. Els jurats de la ciutat de València es reafirmaren en la seva intenció d'enviar una ambaixada al rei per donar suport als catalans, així com en la manca de poder que tenien per autoritzar o denegar l'entrada de tropes catalanes al Regne de València, en una carta dirigida als diputats escrita el 27 de febrer.

40. Malgrat les precaucions, els diputats no van poder evitar que hi hagués disturbis contra les aljames de Cervera i Prats del Rei.

a l'alliberament de Carles, perquè no era la més directa i suposaria moltes despeses. Aquest fet ens fa pensar que l'objectiu buscat era pressionar la cort reial.

Davant de la pressió de les tropes i de les ambaixades enviades per València i Aragó demanant l'alliberament del primogènit, el virrei de Sicília i el mestre de Montesa aconsellaren al rei que deixés en llibertat el príncep. Cap al 25 de febrer, Joan II accedí a permetre que la reina es dirigís a Morella per treure Carles de la presó. Els diputats de Catalunya encara trigarien fins al 3 de març, data en la qual van tenir confirmació de la sortida del príncep del castell, a fer la crida oficial de l'alliberament de Carles de Viana.⁴¹

El rei, malgrat les promeses de fidelitat dels diputats, se sentí amenaçat per l'exèrcit i consultà immediatament als jurats aragonesos si havia de reconsiderar l'alliberament del príncep i les mesures a prendre per prevenir que l'host catalana s'internés més en terres aragoneses. Els aragonesos es van mostrar contraris a sobreseure la llibertat de Carles. En veure l'activitat militar que amenaçava les fronteres del regne, van autoritzar el rei a reunir els *sobrejunteros* per convocar l'host aragonesa. Al mateix temps, cremaren les barques de l'Ebre per impedir que l'exèrcit català el traspassés. Joan II, que havia rebut 10.000 florins de la Generalitat aragonesa, es va posar en contacte amb diversos nobles valencians –P. Sanxis de Centelles, Joan de Pròixida, mossèn Caroç, mossèn Vallterra– i els féu una oferta per la seva cavalleria.

El clima era d'extrema desconfiança per ambdues bandes (Bofarull, 1859, vol. 15, p. 338-341).⁴² Els paers de Lleida i de les poblacions properes a la frontera aragonesa se sentien amenaçats pels moviments militars del rei. Els moviments de l'exèrcit reial generaren dubtes al bàndol de la Terra; mentre que Joan Ferrer creia que l'objectiu del rei era ocupar Fraga, els diputats i el seu Consell, en canvi, creien que el rei només reunia tropes per defensar-se dels castellans que amenaçaven la frontera navarresa. Malgrat tot, van decidir mantenir l'exèrcit a Fraga, ordenaren al comte de Mòdica que no avancés i que mantingués la disciplina entre les tropes, i que castigués els excessos de l'exèrcit a través del veguer, tal com s'havia de fer si se seguia el procés del sometent. Tot i així, els

41. Tot i que, el 28 de febrer, els consellers de Barcelona ja havien rebut una carta de la reina anunciant-los la seva partida cap a Morella per deixar en llibertat el príncep.

42. Joan d'Ixer, noble amb terres a l'Aragó que havia donat suport a l'host del Principat integrat com a segon a l'host comandada pel comte de Mòdica, en una carta de l'1 de març dirigida als diputats, expressava el temor que el rei volgués destruir-li les terres per haver-s'hi enfrontat.

excessos dels soldats eren tants que el comte de Mòdica pensava que, després del sojorn de les tropes catalanes, els habitants de Fraga «tots generalment sien tant cansats e annuiats de nosaltres que cregam tots aquells ésser-nos enemics» (Bofarull, 1859, vol. 15, p. 443).

Per molt que Joan II negués la seva voluntat d'atacar l'exèrcit català, en la convocatòria de l'host aragonesa feta el 25 de febrer especificava que es feia per alliberar la ciutat i el castell de Fraga de l'opressió dels invasors; per tant, la seva intenció era clara. El rei estava convençut que l'alliberament de Carles només era un pretext i que els diputats tenien «otros malos e sinistros conceptos» i calia castigar aquells que havien causat tants danys «con tanta audacia sin ninguna causa legítima» (Bofarull, 1859, vol. 16, p. 11-12). Segons explica Zurita, el rei era conscient que una part influent de la noblesa aragonesa estava a favor de la causa del príncep de Viana i, per tant, no era gaire optimista en el sentit que pogués rebre ajuda per foragitar de Fraga els catalans (Zurita, 1967, vol. 7, p. 306). Joan II preferí concentrar la seves tropes en la defensa del territori navarrès, on els beamontesos, amb l'ajuda de tropes enviades pel rei de Castella, havien atacat Borja.

PRIMERES DISSENSIONS EN EL SI DEL CONSELL DEL PRINCIPAT

A Barcelona, mentrestant, començaven a mostrar-se les primeres dissensions a la Diputació i al Consell del Principat. A la reunió celebrada el 25 de febrer, el Consell del Principat va decidir escollir deu persones més de cada braç per tal que aconsellessin els diputats i el Consell de Vint-i-set. L'elecció donà lloc a una discussió acalorada en la qual els abats de Sant Quirze i d'Àger, amb el suport de Guerau Alemany de Cervelló i Francí d'Erill, defensaven una posició diferent de la de la majoria. Els dos abats van acabar sent empresonats, mentre que Cervelló i Erill cediren davant el parer majoritari. Vicens Vives (Vicens Vives, 2003, p. 237-238) interpreta que l'enfrontament podia venir de les diferències entre la tendència més moderada –representada pels abats– que no considerava que l'actuació dels diputats hagués de ser un aixecament contra el rei, i la dels més radicals, propers a les idees de Joan Cristòfor de Gualbes. Santiago Sobrequés en dóna una altra interpretació: quan tornaren els ambaixadors, es plantejà el problema de si aquests havien de formar o no part del Consell; el Consell decidí admetre'n només nou per braç. Guerau Alemany de Cervelló,

tot i l'important paper que havia tingut a l'ambaixada, Francí d'Erill i els dos abats en quedaren exclosos i protestaren vivament (Sobrequés i Vidal, 1987*b*, p. 95). A les diferències internes per raons polítiques, calia afegir-hi les accions d'alguns oficials reials, com ara el veguer de Girona Bernat Guillem d'Altarriba, acusat d'oposar-se obertament a les decisions dels diputats i del Consell i d'atiar els remences contra l'autoritat dels diputats.

Els jurats de Saragossa enviaren una carta als diputats i dos dels seus jurats: Lorenzo de Algas i Anton d'Angusolis (Zurita, 1987, vol. 7, p. 301),⁴³ a Fraga per demanar-los que retiressin els soldats de territori aragonès ara que el príncep ja era lliure. La visió dels diputats, en canvi, era ben diferent: segons ells, el procés de sometent encara no havia acabat perquè, si bé ja s'havia aconseguit l'alliberament del príncep, encara calia aconseguir la detenció i el càstig d'aquells que havien mal aconsellat el rei. L'ocupació de Fraga, per tant, no es considerava un perjudici, sinó una actuació en benefici de tots els regnes de la Corona. L'11 de març, el Consell del Principat, d'acord amb els consellers de Barcelona, manava al batlle de Barcelona que anés a Molins de Rei a detenir Galceran de Requesens i emetia ordres de detenció també contra Joan Pagès, vicecanceller, Jaume Pau, Jaume Ferrer i altres consellers reials (Safont, 1992, p. 130). Havia començat la repressió contra l'entorn reial duta a terme pels diputats i el seu Consell amb la participació del Consell de Trenta-dos de la ciutat de Barcelona.⁴⁴

Paral·lelament, la reina Joana acompanyà el primogènit fins a Catalunya amb la intenció d'entrar amb ell a Barcelona. Els diputats i el seu Consell, però, van enviar ambaixadors –Nicolau Pujades, ardiaca de la mar; Arnau de Vilademany i de Blanes; i Francesc Bosc, ciutadà i síndic de Lleida– perquè anessin al seuencontre i li demanessin que, en comptes d'entrar a la ciutat amb Carles, restés a Vilafranca del Penedès. Tot i l'autorització donada per la Diputació per tal que els consellers del rei que acompanyaven la reina Joana –com el vicecanceller Joan Pagès– entressin a Catalunya, el govern municipal prohibí la seva

43. Zurita, equivocadament, indica que els jurats aragonesos s'entrevistaren amb el comte de Pallars. Amb qui van parlar fou amb el comte de Mòdica, que dirigia l'exèrcit del Principat.

44. AHCB. Consell de Cent. Deliberacions de guerra. 1B. III-1 f. 104v. El Consell de Trenta-dos escollí una comissió de quatre persones per tractar, juntament amb les persones escollides pels diputats, el que calia fer amb els detinguts. Les persones delegades pel Consell foren Berenguer Lull, ciutadà; Joan Fariça, mercader; Bernat Marquilles, artista; Pere Sagarra, menestral.

entrada a la ciutat, adduint que contra ells pesava una ordre del sometent.⁴⁵ Sembla, doncs, que la reticència envers els alts càrrecs de la cancelleria reial provenia més de la ciutat de Barcelona que de la Diputació mateixa.

La reina, d'altra banda, no era gens popular entre el poble, que la culpava de l'empresonament del príncep i recelava de la seva influència sobre el rei. Val a dir que la gran influència de la reina Joana sobre Joan II era coneguda a tot Europa, i fins i tot el papa Pius II comentava aquest fet en els seus diaris:

Després de la mort de Blanca, Joan havia pres una altra muller, Joana, filla de l'almirall de Castella, a la qual estimava tan perdudament que no creia poder viure ni una hora sense ella, tal com els vells perden el seny per les mullers jove-netes. (Pons i Guri, vol. 4, p. 181)

Els diputats temien, per tant, que no seria ben rebuda. La petició era força sorprenent i constituïa un altre gest de les institucions per evidenciar el descontentament i la desconfiança envers la Corona i la política que aquesta seguia. La reina Joana proposà que li deixessin acompanyar Carles fins a Sant Boi, però els diputats es mantingueren fermes en la posició inicial i Joana acceptà quedar-se a Vilafranca. Finalment, Carles de Viana entrà sol a Barcelona el 12 de març. A partir d'aquí començaren les negociacions dels capítols que havien de conduir a l'entesa entre pare i fill i a establir un nou marc polític a Catalunya.

Malauradament, el príncep Carles morí molt poc després de la signatura de la Capitulació de Vilafranca, així que no podem aventurar com hauria actuat com a lloctinent del seu pare.

CONCLUSIÓ

L'arrest de Carles de Viana per part del seu pare fou la guspira que féu esclatar el malestar a Catalunya. Ell, però, no fou, de cap manera protagonista dels avatars polítics que se succeïren. Els representants catalans, van mirar, més aviat, de mantenir-lo apartat dels tractes amb el seu pare. Les institucions, fa-

45. AHCB. Consell de Cent. Deliberacions de guerra. III-1, f. 105r. El trentenari va insistir a no donar permís d'entrada ni a Joan Pagès, vicescancer del rei, que volia entrevistar-se amb el príncep de Viana.

vorables a les idees de la Biga, van aprofitar aquest cas per obligar el monarca a renunciar a posicions massa autoritàries i a pactar un marc legislatiu: la Capitulació de Vilafranca que atorgava molt més poder a les institucions que al rei. Podríem concloure, doncs, que fou una figura a les mans de les elits representatives catalanes.

Pel poble, en canvi, el príncep Carles fou percebut com un personatge tràgic que adquirí, tot i el poc temps que passà a Catalunya, una aura llegendària i gairebé messiànica. De fet, tot just mort el príncep, es va començar a dir que s'havien esdevingut miracles gràcies a la seva intercessió. Els consellers i diputats no dubtaren a demanar-ne la santificació, per fer-ne així una figura heroica que exaltés els ànims del poble.

El record del dissortat Carles de Viana quedà ben viu i tenim força exemples al llarg de la història en els quals, en moments d'enfrontament tensos amb el poder, s'ha reivindicat, invocat i usat la seva figura llegendària. Citant dos exemples, la petició de certificats a la Real Audiència, en època de Carles III, sobre els miracles realitzats pel príncep,⁴⁶ mentre que en plena Guerra Civil espanyola Miquel Saperas⁴⁷ dedicà una obra en cinc actes al príncep de Viana.

BIBLIOGRAFIA

- BATLLE, Carme (1973). *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- BOFARULL, Pròsper de (ed.) (1859). *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Vol. 14. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- BOURRET, Christian (1998). *Un Royaume «transpyrénéen»? : la tentative de la maison de Foix-Béarn-Albret à la fin du Moyen Âge*. [S.l.]: PyreGraph.
- DESDEVISES DU DEZERT (1999). *Don Carlos, príncipe de Viana*. Pamplona: Gobierno de Navarra. Primera edició: París, Armand Colin, 1889.
- FERRO, Víctor (1987). *El dret públic català: les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo.
- IGLESIA FERREIRO, Aquilino (1984). «La Constitució de 1283». *L'Avenç*, 74, p. 44-50.
- IRIBARREN, Manuel (1952). «El príncipe de Viana y Lérida». *Ilerda*, 16, p. 25-46.

46. Agraeixo la informació al Dr. Sebastià Solé.

47. Miquel SAPERAS (1938), *Carles de Viana: tragèdia en cinc actes*, Barcelona, Altés.

- LLADONOSA PUJOL, Josep (1950). *Manuel de Montsuar 1410-1491*. Lleida: Imprenta de la Escuela Provincial.
- (1974). *Història de Lleida*. Vol. 1. Tàrrrega: F. Camps i Calmet.
- Manual de novells ardots, vulgarment apellat dietari de l'Antich Consell barceloní*. (1892-1975). Barcelona: Imprenta d'Henrich.
- MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz (2012). «El Príncipe de Viana en la Corona de Aragón 1457-1461». Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/78935/VCMM_TESIS.pdf;jsessionid=EE4FCA549153262069B133534C9273B9.tdx1?sequence=1>
- MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Tomàs de (1999). «Les Corts Generals de la Corona d'Aragó». A: *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. 4. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, p. 121-138.
- PONS I GURI, Josep M. (2006). «Catalunya en els comentaris d'Enea Silvio Piccolomini: catalans en defensa de les seves institucions». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. 4. Barcelona: Fundació Noguera, p. 171-192.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1978). *Història de Catalunya*. Bilbao: Gran Enciclopedia Vasca. Reedició facsímil de: *Història nacional de Catalunya*. Barcelona, 1922-1937.
- SAFONT, Jaume (1992). *Dietari o llibre de jornades, 1411-1484*. Barcelona: Fundació Noguera.
- SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, Isabel (2004). *La Diputació del General de Catalunya, 1413-147*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SCHWARTZ I LUNA; CARRERAS CANDI (ed.) (1892). *Manual de novells ardots*. Barcelona: Imprenta d'Henrich.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume (2002). «Nació, nacionalisme i ordre constitucional». A: *Enfrontaments civils, postguerres i reconstruccions: segon congrés de Recerques*. Vol. 1. Lleida: Pagès, p. 104-127.
- (2005). «El Primer memorial de greuges del catalanisme polític: l'ambaixada de la Diputació del General i del Consell del Principat a Joan II 1460-1461». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*. Vol. 16, p. 9-35.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago (1987). «La crisi política a les Corts de 1454-1458». A: *La Guerra Civil catalana del XV*. 2a ed. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62, p. 41-127.

- (1987*b*) «Individualització dels barons del nord-est de Catalunya». A: *La Guerra Civil catalana del XV*. 2a ed. Vol. 2. Barcelona: Edicions 62.
- SOLDEVILA, Ferran (1962). *Història de Catalunya*. 2a ed., Barcelona: Aedos.
- VICENS VIVES, Jaume (2003). *Juan II de Aragón, 1398-1479, monarquía y revolución en la España del s. XV*. Sangüesa: Urgoiti. Primera edició: Barcelona, Editorial Teide, 1953.
- VILLANUEVA López, Jesús (2002). *Concepto de soberanía en las polémicas previas a la revuelta catalana de 1640*. Barcelona: UAB.
- ZURITA, Jerónimo (1967). *Anales de la Corona de Aragón*. Vol. 7. Saragossa: Institución Fernando el Católico.